

aquest sentit calia concloure que “las condiciones de la vida son las del organismo y del medio ambiente en que viven, y la ciencia económica ha de estudiar constantemente las leyes de la constitución de los organismos y de los medios de las relaciones y recíprocas influencias entre unos y otros” (p.210). Per aquesta raó té tant de pes a *Cataluña* la consideració geogràfica i estructural del terreny. La relació entre medi i organització interna de la vida econòmica és -com es desprèn del dit fins aquí- un fil conductor de la recerca d'Estasén. Tot amb tot, allò que li atorga especial singularitat és la complementació entre el continent de forces productives i polítiques (econòmiques) que cal aplicar a Catalunya per al seu progrés. D'aquí l'interès d'Estasén per difondre el seu sistema de cultura econòmica en el conjunt d'institucions cíviques. Aquesta difusió fou sintetitzada -prenent *Cataluña* com a referent essencial- en el volum dedicat a “Catalunya” (c.1909) dins la *Geografía general de Catalunya* de Carreras Candi. El títol de l'estudi era il·lustratiu pel seu valor integrador: “Geografía económica i comercial” (pp. 737-760).

En conjunt, doncs, *Cataluña*, forma part de l'estratègia intel·lectual i cívica d'Estasén per incidir en les corporacions econòmiques. L'argumentació general de l'estudi de 1900 pot trobar una reglamentació en la conferència definitiva “Economía política...”, impartida al Foment del Treball Nacional el 21-XI-1907. En aquest assaig cercava la necessitat d'una “economía general catalana”, part de la “sociología catalana”, “ab una finalitat pràctica y essencialment patriòtica” (p.32), atès que “tot aqueix esperit públich qu'anima a Catalunya desapareixeria per falta de cós, si a la vegada que tenim literatura catalana y llengua catalana y política regional, no tinguéssim una vitalitat económica” (p.36). L'objectiu no era cap altre que el perseguit a la recerca comentada: “una economía política qu'ens serveixi, que fassi per les coses de la nostra terra, que sigui resultat de l'observació dels fets econòmichs de Catalunya y de la qual s'entreguin ensenyanças pel pervindre, y orientacions per la marxa dels negocis públichs y privats” (p.9). Aquesta era la base que havia de conduir -segons Estasén- a “la fórmula d'Espanya per

les regions y les regions per Espanya”, que “deuen tenirse molt en compte”. La cerca, doncs, d'una economia espanyola havia de dur-se a terme des dels “organismes” (vius) en contrast amb un estat (mort).

Quina és actualment la vigència de *Cataluña*? Creiem que, com a mínim, manté el seu interès en cinc aspectes: a) integrar economia en una nació cultural, b) denunciar l'estat d'imposició de la cultura espanyola sobre la catalana, c) reivindicar el català com a llengua oficial, d) evidenciar la necessitat de fomentar l'estudi de la història de Catalunya i e) denunciar el llast econòmic de Catalunya respecte d'Espanya. Una reedició necessària que demana una biografia completa de Pere Estasén i Cortada.

Xavier Ferré

¹Un precedent a *La Riqueza de Cataluña. Estudio de las condiciones geológicas, agrícola, industrial, etc. de Cataluña*, Barcelona, 1888. En aquest sentit l'objecte de *Cataluña* era -d'acord amb les darreres tendències de la ciència econòmica i seguint mètodes organícistes com el de Le Play- “fixar y precisar sus principios y conclusiones, segons el temps, llochs, comarques, localitats y condicions, y d'aguantarse y sostenirse en datos estadísticos y en números y xifres certes”. Pere Estasén: *Economía política regional*, Barcelona, L'Anuari de l'Exposició, 1907, p. 27.

²Tota la ideologia de *Cataluña*... al “Discurso preliminar”, síntesi de la història social i política del país (esp. pp.40-46).

Aplicat al no-progrés de l'agricultura com a conseqüència de la política de l'Estat espanyol, ja que “considera como material imponible, y no la apoya ni favorece su desarrollo con remedios eficaces”, *Cataluña*... p. 678.

³Per aquesta raó calia legitimar uns drets mercantils, fet que va dur a terme Estasén amb l'estudi *Instituciones del Derecho mercantil*, (Tom I), *Imprenta de la Revista de Legislación*, Madrid, 1890, el primer volum del qual és dedicat a estudiar els progressos que en aquesta matèria s'han dut fins al moment, ja que: “la historia del comercio es, ni mas ni menos, que la historia de la civilización,

porque precisamente el comercio anda á parejas con la cultura; con ella crece, vive, se desenvuelve, llega á su apogeo, decae y muere (p.13)”.

⁴*Cataluña*...pp. 828-865.

⁵Una visió de la concepció econòmica de Pere Estasén en el marc del regionalisme econòmic vinculat a l'escola històrica alemany i a la preponderància de l'industrialisme com a base del progrés nacional a Francesc ARTAL: “Les idees econòmiques de Pere Estasén i Cortada” (pp. 385-430) i (esp.386-412) a *Pensament econòmic català 1840-1898: “Del proteccionisme al regionalisme econòmic”*, Tesi Doctoral, FCCCE i EE, UB (Barcelona, 1991). Una síntesi del pensament polític i econòmic d'Estasén a Francesc ARTAL: “Pere Estasén i el regionalisme econòmic” a Albert BALCELLS [curador]: *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Ed. 62, Barcelona, 1988, pp.143-159.

ABANS DE LA CONSCIÈNCIA NACIONAL...

Pere Anguera: *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticontralisme: 1808-1868*, Ed. Empúries, Barcelona, 2000.

L'aportació de Palmer Thompson a l'estudi del moviment obrer és atribuir una construcció de consciència de classe abans de la consciència de classe. La lluita de classes era el fil conductor que comportava una praxi que s'avançava a la conscienciació que comportava la lectura dels clàssics revolucionaris. Aquesta ha estat una aportació del tot significativa en la historiografia contemporània (prou distanciada de la concepció mecanicista de Hobsbawm) que pot aplicar-se a l'estudi d'altres moviments polítics de l'Europa actual. En aquest sentit, la recerca de Pere Anguera ressegueix el fil patriòtic que contesta una concreta construcció de l'Estat espanyol. De fet, aquesta recerca és continuadora de la hipòtesi que aquest historiador manté respecte de l'ús de la llengua, un ús circumscrit a les classes populars, fet que obligava a la jerarquia políticomilitar espanyola a “entendre” quelcom de la llengua “autòctona”. I aquesta rèplica cultural havia de tenir una complementació política. Però no pas una contestació qualsevol. Més enllà de cloure la reivindicació nacionalitària en cercles il·lustrats, Anguera vincula els objectius nacionalitaris al liberalisme radical. I no és d'estranyar, car en l'àmbit cronològic estu-

diat apareixen respostes contràries a la separació de Catalunya tot just per la Comissió de Fàbriques, no pas per les classes treballadores. Per tant, aquesta recerca s'ha d'inserir en un doble nivell. D'una banda, en l'evolució dels moviments polítics vuitcentistes de protesta contra la legislació social, cultural i econòmica d'un estat que essencialment era articulat per la coacció i per l'hegemonia de les oligarquies urbanes i rurals (latifundisme). D'una altra, l'estudi se situa de ple en el debat historiogràfic que té per objecte reflexionar sobre el fracàs de l'articulació nacional espanyola. Del text d'Anguera es desprèn que aquest fracàs de cohesió territorial no es devia tant a una inèrcia de la política cultural d'Espanya (recordem, per exemple, l'aplicació de la Ley Moyano en el terreny de l'ensenyament pel que feia a la imposició de l'espanyol com a llengua vehicular) com a la resistència a partir del sentiment de pertinença que des de nuclis urbans s'oposava a la política liberal conservadora espanyola.

El títol “precedents del catalanisme” no ha d'amagar, doncs, el que en segueix: sense aquest fil “no llegit” quant a l'establiment d'un patriotisme nacional sí que s'amaga un fil de continuïtat vers al moviment nacionalitari del segle XX. Que aleshores hom identificava patriotisme amb anticontralisme i que s'acusava a l'Estat d'aquest centralisme com a factor bàsic de l'exclusió d'altres pobles com el català, no obsta per concloure que aquesta era una primera etapa en el decurs evolutiu de la presa de consciència política nacional. És a dir, hauria estat imaginable una oposició a la guerra imperialista espanyola envers Cuba per part de la societat catalana sense aquest previ moviment de base urbana i liberal? I en aquest sentit una altra observació: la qüestió del liberalisme ha estat identificada com a política dels estats pel que fa a la salvaguarda dels interessos col·lectius. Doncs bé, d'aquest estudi es desprèn que existeix una real aplicació de la identitat entre drets individuals i drets col·lectius i això permet recuperar l'interès per l'interval que analitza Anguera. En efecte, la guerra del francès i les aportacions a la memòria històrica de l'ocupació de Felip V per Tomàs Puig (p.61), les Corts de Cadis, amb Ramon Llàtzer de Dou (p.69), el model

centralitzat espanyol (un pròleg de l'actual “patriotismo constitucional”), el regnat de Ferran VII i la persistència de la unificació espanyola (pp.88-111) confirmen l'esperit d'aquest període: “Però tanmateix els primers arguments, la unitat moral i cultural dels catalans, reflecteixen la persistència de la consciència col·lectiva i emprar-la davant el govern mostra com aquesta identitat compartida arribava a tots els sectors de la societat i no era desconeguda pels governants, ni tan sols pels de l'Estat” (p.114). Aquest panorama comporta que l'estat de coses que obre les portes a la revolució democràtica de 1868-1874 impliqui un posicionament com a mínim de certes elits intel·lectuals en favor de la condició nacional de la cultura del país, encara que políticament pensaven en una altra Espanya. Una Espanya oposada al centralisme. Pensem, en aquest època, en Joan Cortada i en la seva reflexió sobre Catalunya i els catalans (1860) o en el posicionament de Víctor Balaguer (1858): “la antigua Cataluña ofrece al observador político un manantial inagotable ya que en sus glorias municipales y en sus costumbres constitucionales y parlamentarias he hallado sobra de argumentos, tan lógicos como indestructibles, que aducir a favor de mis ideas (p.270)”. El que creava oposició era una Espanya castellana, centralitzada i que ignorava les altres cultures i realitats socials i econòmiques. És cert que no es trencava amb l'Estat espanyol, però la importància d'aquestes reivindicacions raia en el fet que es creaven uns antecedents de cara a la coetaneïtat. En aquest sentit, ens retrobem amb les tesis que abonen l'estudi dels moviments nacionalitaris des de la base social i no tant des de les elits polítiques o intel·lectuals. No es tracta, doncs, d'entrar en el debat entre primordialistes (la cultura legítima la nació) i contactualistes polítics (l'estat legítima la nació).

Cal valorar especialment en aquesta recerca les aportacions de les protestes i crítiques contra un projecte d'estat liberal que, segons els protagonistes de l'època, no representava en absolut la realitat dels territoris. Aquesta hipòtesi, la planteja l'autor: “¿quan sorgeix la consciència moderna dels catalans de formar una comunitat diferenciada dels altres com-

ponents de l'Estat i, per tant, mereixedora d'un tracte que la reconegui a través de la descentralització administrativa específica o compartida?”. El mot ‘descentralització’ era el fil conductor de totes les protestes sota la gestació de l'estat liberal espanyol (“Els anys d'Isabel II” [2], pp.269-316). Quin és el fonament d'aquesta recerca? La demostració que, malgrat l'existència d'un estat en construcció polèmica, el seu “programa de cohesió cultural” era qüestionat, si més no, a partir de la legitimitat històrica: “la homogeneïtat consistia -explícita Antoni de Bofarull- solo en la obediencia común a un solo poder, mas nunca en la igualdad de costumbres, leyes, idiomas, caracteres y hasta tendencias políticas”. Quina és l'aportació de la reflexió d'Anguera? La trobem a partir de dues afirmacions: “[...] el que calia evitar era el procés d'uniformització castellanista que, en nom de la unitat, castrava el viu potencial de tots els altres territoris constrets a adoptar uns models i unes pautes de comportament que la seva idiosincràsia repel·lia” (p.306). I, seguint una declaració de la revista *Un Tros de Paper*: “la impressió que lo estranger s'en porta de la nostre ciutat es la següent: Barcelona es una població que no té fisonomia espanyola; se sembra á qualsevol ciutat del resto d'Europa” (p.307). El fil d'aquesta consciència de pertinença cultural -deutora d'un cert esperit romàntic liberal i progressista- és a la base de la posterior consciència nacional política. Aquest llibre és un estudi oportú sobre els orígens del catalanisme entès com a procés emergent d'una consciència col·lectiva. El mèrit de l'assaig consisteix a mostrar com es concebien nacionalment els catalans entre la crisi de l'Antic Règim i la segona meitat del segle XIX: “A finals del segle XVIII i principis del XIX persistia la consciència col·lectiva de formar part d'una comunitat derrotada, que transmetia als estranys (castellans i estrangers) una imatge de submissió forçada i de voluntat de revolta per recuperar un govern propi [...]”.²

¹Pere ANGUERA: *El català al segle XIX. De la llengua del poble a llengua nacional*, Empúries, Barcelona, 1997.

²Pere ANGUERA: “Entre dues possibilitats: espanyols o catalans?": *Del patriotisme al catalanisme*, Eumo Editorial, Vic, 2001, p.337.

Xavier Ferré